

УДК 333.43:631.11

Смоленюк Р.П.,
к.е.н., доцент, ректор
ПВНЗ Хмельницький економічний університет

ТРАНСФОРМАЦІЯ АГРАРНОГО СЕКТОРА ЕКОНОМІКИ НА ЗАСАДАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Smoleniuk R.P.,
cand.sc.(econ.), assoc. prof., rector
PIHE "Khmelnytskyi Economical University"

THE TRANSFORMATION OF AGRARIAN SECTOR OF ECONOMY ON PRINCIPLES OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Постановка проблеми. В умовах поглиблення кризових явищ в багатьох сферах суспільного життя України виникла пряма необхідність формування нового світогляду, корекції спільних цілей і пріоритетів на основі обґрунтування нових цінностей. Серед таких цінностей виявилася потреба в забезпеченні економічного і соціального розвитку, безпечного та сприятливого довкілля, що в комплексі імплементується поняттям «сталий розвиток».

Сутність концепції сталого розвитку полягає у встановленні необхідного балансу між задоволенням сучасних потреб суспільства та формуванням захисту інтересів майбутніх поколінь. Особливо важливе значення в досліджуваній проблемі відводиться аграрному сектору економіки країни, який має величезний потенціал і володіє суттєвими резервами. Саме аграрний сектор у вирішальній мірі визначає соціально-економічні умови життя людей і є споживачем великих обсягів матеріально-технічних ресурсів. Тому актуальним питанням сьогодення є проблема трансформації аграрного сектора на засадах сталого розвитку. Головною метою трансформацій є розбудова конкурентоспроможного аграрного сектора сфери для прискореного економічного, соціального і екологічного розвитку галузі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання трансформації національної економіки в напрямі її конкурентоспроможності розглядали в своїх наукових працях Т.В. Пепа, Н.І. Гражевська, О.О. Бєляєв, Т.М. Осташко, зокрема, теоретичні й практичні проблеми трансформації аграрного сектора на засадах сталого розвитку досліджували О.М. Бородіна, Є.М. Борщук, Б.В. Буркинський, З.В. Герасимчук, Б.М. Данилишин, В.І. Данілова-Данільяна, В.А. Іванов, Ю.М. Лопатинський, Н.А. Мікула, О.Л. Попова, П.Т. Саблук, В.Н. Степанов, В.М. Трегобчук, С.К. Харічков, О.В. Шубравська та інші. Аналіз результатів їх досліджень підтверджує доцільність продовження вивчення поставленої проблеми, враховуючи наявність багатьох нерозкритих питань.

Постановка завдання. Метою статті є обґрунтування необхідності, сутності і напрямів трансформації аграрного сектора на засадах сталого розвитку; визначення структури, завдань і механізмів функціонування сталого розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для повного розуміння проблематики змін в аграрній сфері необхідно детально визначитися з поняттям і суттю процесу трансформації. Проведений аналіз наукової літератури показав, що трансформаційні процеси в Україні почалися на початку 90-х років ХХ століття. Перехід від звичної адміністративно-командної системи до ринкових методів господарювання характеризувався зміною форм і методів господарювання. В період трансформацій відбувається перетворення старої основи в нову [2; 10; 13].

Щодо сутності основних термінів слід відзначити, що у тлумачному словнику поняття трансформація подається, як зміна, перетворення виду, форми, істотних властивостей того чи іншого об'єкта. Економічна енциклопедія дає таке визначення: трансформація (від лат. transformatio - перетворення; англ. transformation) – сукупність економічних, соціальних і політичних процесів, що призводять у кінцевому підсумку до нової якості соціальної системи [4].

За визначенням Т.В. Пепа, термін «трансформація» – це процес перетворення, видозміни явищ, ситуації, що супроводжується відмиранням одних елементів, рис, властивостей і появою нових. Вона передбачає послаблення одних типів і форм власності і посилення інших, поетапну переорієнтацію економічної структури регіональних господарських систем і всього економічного простору [11, с. 41].

Гражевська Н.І. розглядає процес трансформації у співвідношенні з поняттям еволюція і виокремлює два підходи до трактування терміну «трансформація». У широкому розумінні - це форма розвитку економічних систем пов'язана з еволюційними та революційними змінами, переходами економічних систем із стійкого в нестійкий стан. Еволюція розглядається як поступовий процес змін параметрів системи, а момент переходу системи до іншої траєкторії розвитку називається

революційними трансформаціями. У вузькому розумінні вона розглядає процес трансформації складово еволюційного процесу, як процес оновлення системи в процесі стрибкоподібних якісних перетворень [5, с. 21].

Таким чином, існує значна кількість концепцій, автори яких по-різному тлумачать сутність і зміст трансформації, що, безперечно, ускладнює можливості виокремлення трансформаційних процесів у чистому, так би мовити вигляді, серед великої кількості змін, які відбуваються у повсякденному економічному житті суспільства.

На нашу думку, трансформація сільського господарства - це поступовий перевід галузі з командно-адміністративної на ринкову систему господарювання, шляхом змін в сукупності економічних, технологічних, екологічних, соціальних і політичних процесів, що призводять у кінцевому підсумку до нової якості економічної системи галузі.

Досліджуючи трансформаційний цикл, дослідник Беляєв О.О. вирізняє чотири основних його етапи [1, с. 48], зокрема:

1) етап безпосередньої трансформації, характерними рисами якого є функціональна криза, стрімке збільшення різних форм деструктивної поведінки усіх суб'єктів відтворювального процесу, загострення соціальної напруженості, значні порушення системної рівноваги;

2) етап інтерформації – етап нестійкого та невизначеного стану, співіснування між формами. Саме у цей час зароджується ядро нової метасистеми, формуються їх структурні елементи та зв'язки;

3) етап інтоформації – період набуття нової стійкості, нової форми. Такий етап переходу характеризується набуттям системою елементів цілісності, отже домінуванням якісно нової системи господарювання, мотивації, соціальних зв'язків тощо;

4) етап посттрансформаційного стану – час, коли визначається здатність нової системи охопити усі ланки відтворювального процесу, надати йому цілісності та стійкого само відтворювального руху відповідно до нової мети розвитку. На цьому етапі відбувається переорієнтація якісних ресурсів від ядра до периферії.

При характеристиці трансформаційних процесів перехідного періоду в розрізі галузей національної економіки важливо відзначити важливу роль аграрної сфери, оскільки саме ґрунтовні дослідження аспектів трансформації аграрної сфери повинні мати принципово важливе значення для пошуку оптимальних шляхів розвитку і виходу з кризового стану.

Трансформаційні процеси в аграрній сфері, як і в цілому в суспільстві, були викликані демонтуванням командно-адміністративної системи і переходом до ринкової системи господарювання. За твердженням дослідників, трансформаційні процеси розпочалися фактично одночасно з отриманням незалежності. Проте на відміну від очікувань економічного піднесення та швидкого зростання ситуація змінилася на кризову [10; 11; 13]. На думку Онищенко О.М. та Юрчишина В.В., занепад аграрної сфери стався внаслідок недосконалості аграрної політики та недосконалої організації її здійснення [9].

В принципі погоджуючись з наведеними причинами неефективності трансформації аграрного сектора, як і інших сфер національної економіки, важливо відзначити також відсутність чітких орієнтирів та мети перетворень.

Як відомо, на початку трансформаційного періоду за основну мету було взято процеси приватизації землі та майна в аграрній сфері як умови для прискореного формування ефективного господаря-власника [6; 13]. Тоді як дослідник Осташко Т.М., проаналізувавши закономірності аграрних трансформацій в країнах з перехідною економікою, визначив три рівно пріоритетні мети аграрних трансформацій в Україні [10]: формування ефективного, експортоорієнтованого сільського господарства, що базуватиметься на конкурентних перевагах; розвиток сільської місцевості, а в перспективі формування середнього класу в сільській місцевості; забезпечення продовольчої безпеки країни.

Для того, щоб побачити зміни у сільському господарстві України необхідно розглянути аграрні трансформації, які відбувалися в колишніх соціалістичних країнах, оскільки вони, як і Україна, переходили від адміністративно-планової економічної системи до ринкової, отже їхня економіка знаходилася також на перехідному етапі.

Будучи одним з пріоритетних напрямів розвитку економіки країни, аграрний сектор має величезний потенціал і володіє суттєвими резервами. Саме аграрний сектор економіки країни у вирішальній мірі визначає соціально-економічні умови життя людей і є споживачем великих обсягів матеріально-технічних ресурсів. Але, разом із тим, для нього характерний високий рівень ризику, пов'язаний, насамперед, з непередбачуваністю кліматичних умов. Тому проблема трансформації аграрного сектора на засадах сталого розвитку є актуальним питанням сьогодення.

Сталий розвиток аграрного сектора необхідно розглядати як складову ширших за масштабом наукових і практичних проблем, якій притаманні загальні риси системи в цілому, а також особливості, що характеризують своєрідність аграрного сектора (рис.1).

Наведена на рис.1 інформація показує, що стратегічна двоєдина мета трансформації сільського господарства в конкурентоспроможну галузь на засадах сталого розвитку передбачає максимальне

задоволення сучасних потреб населення на основі раціонального використання виробничих ресурсів, а також збереження і відтворення їх продуктивного потенціалу в інтересах майбутніх поколінь.

СТРАТЕГІЯ ТРАНСФОРМАЦІЇ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА		
Пріоритет - <i>максимальне задоволення</i> :		
- <i>сучасних потреб населення</i>	- <i>інтересів майбутніх поколінь</i>	
Напрями - Завдання		
Економічний розвиток	Екологічний розвиток	Соціальний розвиток
Інноваційне розширене відтворення потенціальних можливостей виробництва. Максимальна окупність використаних ресурсів.	Збалансоване використання природних ресурсів. Забезпечення екології оточуючого середовища і здоров'я людини	Всесторонній розвиток людського капіталу. Високий рівень добробуту і якості життя
Забезпечувальні механізми розвитку		
фінансово-економічний	техніко-технологічний	соціально-трудоий
Результати трансформації сільського господарства		
<ol style="list-style-type: none"> 1. Гармонізація зростання економічних, екологічних та соціальних параметрів 2. Підвищення якості життя і впевненість у безпечному майбутньому 3. Соціальна справедливість — рівні можливості всім для досягнення матеріального, екологічного і соціального добробуту. 4. Економічне процвітання — ефективна економіка на основі раціонального споживання матеріальних ресурсів. 5. Висока якість стану навколишнього природного середовища. 6. Раціональне ресурсокористування — в національних інтересах країни та збереження ресурсів для майбутніх поколінь. 7. Демографічна стабільність — збільшення тривалості життя і стабілізації чисельності населення України. 		

Рис. 1. Стратегічна структура трансформації сільського господарства

Джерело: розробка автора

Реалізацію стратегічного напрямку трансформації сільського господарства передбачено здійснювати шляхом збалансованого економічного, екологічного і соціального його розвитку. Передбачуваними результатами економічного розвитку визначено: інноваційне розширене відтворення потенціальних можливостей виробництва; максимальна окупність використаних ресурсів; екологічного розвитку - збалансоване використання природних ресурсів; забезпечення екології оточуючого середовища і здоров'я людини; соціального розвитку - всесторонній розвиток людського капіталу; високий рівень добробуту і якості життя. Загальні результати трансформації сільського господарства на засадах сталого розвитку висвітлено на рис. 1.

Для поглибленого вивчення проблеми трансформації сільського господарства доцільно обґрунтувати сутність поняття «сталий розвиток».

У визначеннях сталого розвитку в контексті аграрного розвитку, сформульованих у матеріалах сесії Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (ФАО) в Римі в 1996 році, зазначається, що головним завданням Програми сталого сільського господарства та сільського розвитку є підвищення рівня виробництва продуктів харчування та забезпечення продовольчої безпеки. Для вирішення цього завдання необхідно підтримувати освітні ініціативи, стимулювати використання економічних інновацій і сприяти розвитку нових технологій, забезпечуючи у такий спосіб стабільний доступ до продуктів харчування, відповідно до потреби людини в поживних елементах; доступ до них для бідних груп; розвиток товарного виробництва; скорочення безробіття та підвищення рівня доходів в цілях боротьби з бідністю; управління природними ресурсами та захист навколишнього середовища [10].

Важливо відзначити, що теорія сталого розвитку протягом останніх десятиліть набула великої популярності. Нині в науковій літературі існує безліч визначень терміну «сталий розвиток» (англ. – *sustainable development*). Така ситуація спричинена щонайменше двома факторами: складністю поняття, що включає в собі економічні, екологічні, соціальні та інші аспекти розвитку людства, а також розбіжністю поглядів вчених, підприємців і політиків.

Виходячи з методичної точки зору, сталий розвиток аграрного сектора необхідно розглядати як складову ширших за масштабом наукових і практичних проблем. Сталому розвитку, як і будь-якій системі вищого рівня, притаманні загальні риси системи в цілому, а також особливості, що

характеризують своєрідність та необхідність досліджень з урахуванням особливостей і аграрного сектора. Тому під сталим суспільним розвитком слід розуміти лише ті зміни, які відповідають інтересам більшості громадян, сприяючи підвищенню якості їх життя, у тому числі зростанню людських можливостей і безпеки, та дозволяють з упевненістю дивитись у майбутнє. З врахуванням цього, у широкому значенні сталий розвиток слід тлумачити як процес, що характеризує новий тип існування та розвиток світової спільноти, заснований на радикальних змінах історично сформованих орієнтирів у всіх практично параметрах буття: економічних, соціальних, екологічних, культурологічних та інших [11; 16].

Окремі дослідники [2; 3; 12], які розглядають сталий розвиток в контексті розвитку агросфери, визначають його як системні, орієнтовані на інтереси і потенціал людини, соціуму й суспільства загалом адаптивні за природою та якісні за суттю цілеспрямовані зміни, що супроводжуються підвищенням еколого-економічної ефективності, соціально-економічної прогресивності та екологічної стійкості як щодо попередніх інваріантних станів, так щодо досягнення раціональних моделей сталості на різних етапах еволюційного розвитку. З наведеного можна зробити висновки, що сталий розвиток аграрного сектора варто розглядати як здатність суб'єктів господарювання безперервно та динамічно підтримувати раціональну пропорційність між чинниками відтворення та необхідні темпи його розвитку в умовах невизначеності та мінливості зовнішнього середовища з метою постійного задоволення потреб населення у продуктах харчування і товарах народного споживання, що виробляються з сільськогосподарської сировини як в теперішньому часі, так і в майбутньому, враховуючи при цьому відповідальність щодо створення необхідних соціальних умов і попередження забруднення навколишнього середовища.

При обґрунтуванні процесу сталого розвитку аграрного сектору особливо важливо забезпечити необхідність досягнення балансу між соціальними, екологічними затратами при економічно вигідній господарській діяльності. Соціальні затрати, у свою чергу, спрямовані на досягнення певних матеріальних і нематеріальних благ. Екологічні затрати мають на меті недопущення забруднення навколишнього середовища та вимагають переходу від невідновлювальних до відновлювальних ресурсів, запровадження технологічних процесів, які б мали мінімальний негативний вплив на довкілля. Тому можна трактувати сутність поняття сталого розвитку аграрного сектора через призму комплексного узагальнення таких його складових як: сталий економічний розвиток, сталий екологічний розвиток та сталий соціальний розвиток.

Встановлено, що аграрне виробництво характеризується великою залежністю від природно-кліматичних умов, використанням землі як обмеженого ресурсу, слабким розвитком інфраструктури, низьким рівнем оплати праці та недостатнім захистом від ризиків тощо. Сукупність таких факторів спричиняє меншу стійкість аграрного сектора в порівнянні з іншими секторами національного господарства. Також цю думку підтверджує і те, що земля є обмеженим ресурсом з різними вихідними характеристиками, що створюють різні потенційні можливості виробництва продукції на одиницю затрачених ресурсів. Виходячи з різноманіття діючих на аграрний сектор факторів, їх умовно можна поділити на дві групи: зовнішні та внутрішні.

Визначальну роль у формуванні сталого розвитку аграрного сектора відіграють такі зовнішні фактори: доступність ресурсів; конкурентне середовище; розвиненість внутрішнього попиту; державна підтримка; умови міжгалузевого обміну; масштаби та розвиненість ринків збуту; інституційне середовище; державна науково-технічна політика; інвестиційний клімат; цінова і податкова політика; природні умови; стан навколишнього середовища та природних ресурсів; коопераційно-інтеграційні зв'язки в агропродовольчій системі; соціальний розвиток села; зовнішньоекономічні умови.

Дана група факторів є однією із найважливіших умов функціонування аграрного сектора, зокрема тому що прямо впливає на ефективність діяльності суб'єктів господарської діяльності та регулює внутрішні чинники стимулюючи або стримуючи їх.

Вплив внутрішніх чинників більшою мірою залежить від управлінського фактора, а саме: наявністю висококваліфікованих керівників, які здатні приймати оптимальні управлінські рішення, використовуючи кращі світові надбання, сучасні технології для того щоб модернізувати і диверсифікувати виробництво, ефективно використовувати ресурсний потенціал, адаптуватися до мінливих умов зовнішнього середовища. На сталий розвиток аграрного сектора також впливають і такі внутрішні фактори як розміщення, спеціалізація та концентрація сільськогосподарського виробництва; потенціал економічних та інтелектуальних ресурсів; внутрішня інфраструктура; якість і конкурентоспроможність продукції; організаційно-господарські форми підприємства; організація виробництва й управління; інвестиційно-інноваційна активність; облік і реагування на коливання попиту, пропозиції та цін на ринку; наявність резерву потужностей, ресурсів, сільськогосподарської сировини; мотивація праці [7; 8].

Варто зазначити, що аграрний сектор як складна виробнича система буде функціонувати стійко, якщо всі фактори виробництва будуть збалансовані, якщо соціально-економічна й аграрна політика супроводжується правовим і фінансовим забезпеченням. З іншого боку, система буде нестійкою, якщо

чинники виробництва залишатимуться розбалансованими, а рівень використання ресурсного потенціалу невисоким.

Загальний кінцевий результат функціонування підприємницьких структур як системи виробничих інституцій агросектору при цьому проектується на перспективу, уособлюючи стабільність національної продовольчої безпеки та стабільне утримання висококонкурентних позицій на глобальному ринку.

У цьому контексті основним важелем сталого розвитку аграрного сектору є конкурентоспроможність. Вона передбачає створення системи стандартів якості продуктів харчування. Підприємства, що випускають неконкурентоспроможну продукцію, використовують застарілі технологічні процеси не матимуть успіху в довготривалій перспективі [7; 8]. Тому їх слід перепрофільовувати згідно кращих світових традицій у підприємства з використанням новітніх технологій, надавати інвестиційну підтримку, а також розвивати систему страхування та запроваджувати стимулювання випуску екологічно безпечної сертифікованої продукції, яка б відповідала світовим стандартам.

Практична реалізація концепції сталого розвитку аграрного сектора потребує визначення пріоритетів, котрі б враховували економічні інтереси з позицій соціальної та екологічної відповідальності суб'єктів господарської діяльності. В даному контексті можна виділити такі пріоритети:

- формування взаємопов'язаного, комплексного підходу на шляху до економічного, екологічного та соціального розвитку;
- запровадження раціонального та екологічно безпечного землекористування. Дане поняття охоплює багато аспектів, таких як: охорона та відтворення родючості, збільшення гумусу, дотримання технологічних особливостей обробітку землі, зниження забруднення нітратами, пестицидами, важкими металами та іншими шкідливими речовинами, які потрапляють у ґрунт;
- природно-просторова організація використання ресурсів, яка має на меті забезпечити належні умови для раціонального використання потенційних ресурсних можливостей без порушення екологічної рівноваги для окремих адміністративно-територіальних одиниць та держави загалом;
- оптимальне поєднання приватних інтересів із суспільними в сфері відтворення природних ресурсів [13; 14].

Водночас, наявність багатьох пріоритетів зумовлює необхідність дотримання системного підходу у їхній реалізації.

Таким чином, для умов України сталий розвиток сільського господарства має бути організований як процес гармонізації продуктивних сил, забезпечення гарантованого задоволення принаймні мінімально необхідних потреб всіх членів суспільства за умови збереження й поетапного відтворення цілісності навколишнього середовища, забезпечення рівноваги між потенціалом природи і вимогами людей усіх поколінь.

Висновки з даного дослідження. Трансформація сільського господарства - це поступовий перевід галузі з командно-адміністративної на ринкову систему господарювання, шляхом змін в сукупності економічних, технологічних, екологічних, соціальних і політичних процесів, що призводять у кінцевому підсумку до нової якості економічної системи галузі.

Стратегічна двоєдина мета трансформації сільського господарства в конкурентоспроможну галузь на засадах сталого розвитку передбачає максимальне задоволення сучасних потреб населення на основі раціонального використання виробничих ресурсів, а також збереження і відтворення їх продуктивного потенціалу в інтересах майбутніх поколінь.

Реалізацію стратегічного напрямку трансформації сільського господарства передбачено здійснювати шляхом збалансованого економічного, екологічного і соціального його розвитку. Передбачуваними результатами економічного розвитку визначено: інноваційне розширене відтворення потенціальних можливостей виробництва; максимальна окупність використаних ресурсів; екологічного розвитку - збалансоване використання природних ресурсів; забезпечення екології оточуючого середовища і здоров'я людини; соціального розвитку - всесторонній розвиток людського капіталу; високий рівень добробуту і якості життя.

Головним завданням Програми сталого сільського господарства та сільського розвитку є підвищення рівня виробництва продуктів харчування та забезпечення продовольчої безпеки. Для вирішення цього завдання необхідно підтримувати освітні ініціативи, стимулювати використання економічних інновацій і сприяти розвитку нових технологій, забезпечуючи у такий спосіб стабільний доступ до продуктів харчування, відповідно до потреби людини в поживних елементах; доступ до них для бідних груп; розвиток товарного виробництва; скорочення безробіття та підвищення рівня доходів в цілях боротьби з бідністю; управління природними ресурсами та захист навколишнього середовища.

При об'єднанні процесу сталого розвитку аграрного сектору особливо важливо забезпечити необхідність досягнення балансу між соціальними, екологічними затратами при економічно вигідній господарській діяльності. Тому сутність поняття сталого розвитку аграрного сектора можна трактувати через призму комплексного узагальнення таких його складових як: сталий економічний розвиток, сталий екологічний розвиток та сталий соціальний розвиток.

Сталий розвиток аграрного сектора варто розглядати як здатність суб'єктів господарювання безперервно та динамічно підтримувати раціональну пропорційність між чинниками відтворення та необхідні темпи його розвитку в умовах невизначеності та мінливості зовнішнього середовища з метою постійного задоволення потреб населення у продуктах харчування і товарах народного споживання, що виробляються з сільськогосподарської сировини як в теперішньому часі, так і в майбутньому, враховуючи при цьому відповідальність щодо створення необхідних соціальних умов і попередження забруднення навколишнього середовища

Сталий розвиток сільського господарства має бути організований як процес гармонізації продуктивних сил, забезпечення гарантованого задоволення принаймні мінімально необхідних потреб всіх членів суспільства за умови збереження й поетапного відтворення цілісності навколишнього середовища, забезпечення рівноваги між потенціалом природи і вимогами людей усіх поколінь.

Література

1. Беляєв О.О. Держава і перехідна економіка: механізм взаємодії / О.О. Беляєв, А.С. Бебело, О.М. Комяков. – К. : КНЕУ, 2003. – 190 с.
2. Бойко В.І. Територіально-галузеві трансформації аграрного виробництва та їх економічна оцінка / В.І. Бойко // *Агроінком*. – 2009. – №9. – С. 15-20.
3. Бочан І.О. Системна трансформація економіки України та шляхи подолання кризових явищ: інституціональний підхід / І.О. Бочан // *Вісник економіки транспорту і промисловості*. – 2010. – № 29. – С. 24-30.
4. Вечканов Г.С. Краткая экономическая энциклопедия / Г.С. Вечканов, Г.Р. Вечканова, В.Т. Пуляев. – СПб. : Петрополис. – 1998. – 368 с.
5. Гражевська Н.І. Відображення трансформаційних процесів у системі категорій соціально-економічної динаміки / Н.І. Гражевська // *Економічна теорія*. – 2007. – № 4. – С. 19–29.
6. Зілгалова О.А. Особливості розвитку трансформаційних економік / О.А. Зілгалова // *Науковий вісник НЛТУ України*. – 2008, вип. 18, № 9. – С. 48-53.
7. Иванов В.А. Методологические основы устойчивого развития аграрного сектора / В.А. Иванов, А.С. Пономарева // *Экономические и социальные перемены: факты, тенденции, прогноз*. – 2011. – Вип. 4(16) – С. 109–121.
8. Итоговый документ Конференции ООН по устойчивому развитию «Рио+20» «Будущее, которого мы хотим» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : URL : www.uncsd2012.org/thefuturewewant.html.
9. Онищенко О.М. Сільське господарство, село і селянство України у дзеркалі пострадянської аграрної політики / О. Онищенко, В. Юрчишин // *Економіка України*. – 2006. – № 1. – С. 4-14.
10. Осташко Т.О. Ринкова трансформація аграрного сектора : монографія / Т.О. Осташко. – К. : Фенікс, 2004. – 280 с.
11. Пепа Т.В. Регіональна динаміка і трансформація економічного простору України: монографія / Т.В. Пепа. – Черкаси : Брама-Україна, 2006. – 440 с.
12. Попова О.Л. Теоретичні основи стійкого розвитку агросфери та формування адекватної української стратегії / О.Л. Попова // *Збірник наукових праць ННЦ «Інститут землеробства УААН»*. – 2010. Випуск 3. – С. 18–27.
13. Саблук П.Т. Нова економічна парадигма формування стратегії національної продовольчої безпеки України в XXI столітті / П.Т. Саблук. – К. : Інститут аграрної економіки Української академії аграрних наук, 2001. – 638 с.
14. Сотула О.В. Перехідні і трансформаційні процеси в економіці України / О.В. Сотула // *Збірник науково-технічних праць Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького*. – 2009. – № 153. – С. 14–21.
15. Трансформація сільського господарства та села: ювілейний збірник наукових статей /за ред. Ю.Е. Губені. – Л. : ЛНАУ, 2010. – 420 с.
16. Шубравська О.В. Чинники та індикатори сталого розвитку агросфери / О.В. Шубравська // *Економіка АПК*. – 2005. – № 12. – С. 15–20.

References

1. Bieliaiev, O.O., Bebelo, A.S., Komiakov, O.M. (2003), *Derzhava i perekhidna ekonomika: mekhanizm vzaiemodii* [State and transition economy: the mechanism of interaction], KNEU, Kyiv, Ukraine, 190 p.
2. Boiko, V.I. (2009) "Territorial and sectoral transformation of agricultural production and their economic evaluation", *Ahroinkom*, no. 9, pp. 15-20.
3. Bochan, I.O. (2010), "Systematic transformation of Ukraine's economy and ways of overcoming crisis phenomena: an institutional approach", *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti*, no 29, pp. 24-30.
4. Vechkanov, H.S., Vechkanova, H.R., Pulyaev, V.T. (1998), *Kratkaya ekonomicheskaya entsyklopediya* [Brief economic encyclopedia], Petropolys, St.-Peterburg, Russia, 368 p.
5. Hrazhevskaya, N.I. (2007), "Displaying the transformation processes in the system of categories of social and economic dynamics", *Ekonomichna teoriia*, no 4, pp. 19–29.
6. Zilhalova, O.A., (2008), "Features of the development of transitional economies", *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy*, Iss. 18, no 9, pp. 48-53.
7. Ivanov, V.A., Ponomareva, A.S. (2011), "Methodological fundamentals of sustainable development of the agricultural sector", *Ekonomicheskyye y sotsyalnye peremeny: fakty, tendentsyy, prohnnoz*, Iss. 4(16), pp. 109–121.
8. "The final document of the UN Conference on sustainable development "Rio + 20", "The future we want", URL, available at: <http://uncsd2012.org/thefuturewewant.html>
9. Onyshchenko, O.M., Yurchyshyn, V. (2006), "Agriculture, countryside and farmers in Ukraine in the mirror of post-Soviet agrarian policy", *Ekonomika Ukrainy*, no. 1, pp. 4-14.

10. Ostashko, T.O. (2004), *Rynkova transformatsiia ahrarnoho sektora* [Market transformation of the agricultural sector], monograph, Feniks, Kyiv, Ukraine, 280 p.
11. Pepa, T.V. (2006), *Rehionalna dynamika i transformatsiia ekonomichnoho prostoru Ukrainy* [Regional dynamics and transformation of economic area of Ukraine], monograph, Brama-Ukraina, Cherkasy, Ukraine, 440 p.
12. Popova, O.L. (2010), "Theoretical foundations of sustainable development of agrosphere and forming the adequate Ukrainian strategy", *Zbirnyk naukovykh prats NNTs "Institute of Agriculture, UAAS"*, Iss. 3, pp. 18–27.
13. Sabluk, P.T. (2001), *Nova ekonomichna paradyhma formuvannia stratehii natsionalnoi prodovolchoi bezpeky Ukrainy v KhKhI stolitti* [The new economic paradigm of formation of national food security strategy of Ukraine in the XXI century], Instytut ahrarnoi ekonomiky Ukrainskoi akademii ahrarnykh nauk, Kyiv, Ukraine, 638 p.
14. Sotula, O.V. (2009), "Transition and transformation processes in the economy of Ukraine", *Zbirnyk naukovotekhnichnykh prats Cherkaskoho natsionalnoho universytetu imeni Bohdana Khmelnytskoho*, no. 153, pp. 14-21.
15. Hubeni, Yu.E. (2010), *Transformatsiia silskoho hospodarstva ta sela* [The transformation of agriculture and the village], Yuvileinyi zbirnyk naukovykh statei, LNAU, Lviv, Ukraine, 420 p.
16. Shubravska, O.V. (2005), "Factors and indicators of sustainable development of agrosphere", *Ekonomika APK*, no 12, pp. 15–20.

УДК 314.1

Цвігун І.А.,
*к.е.н., доцент, доцент кафедри економіки підприємств
і соціально-трудових відносин
Подільський державний аграрно-технічний університет*
Брич В.Я.,
*д.е.н., професор, професор кафедри міжнародного бізнесу і туризму
Тернопільський національний економічний університет*

ДОСЛІДЖЕННЯ ДЕМОГРАФІЧНОЇ БЕЗПЕКИ: ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИЙ ПІДХІД

Tsvigun I.A.,
*cand.sc.(econ.), assoc. prof., assistant professor of department
of business economics and social and labour relations
State Agrarian and Engineering University in Podilya*
Brych V.Ya.,
*dr.sc.(econ.), prof., professor department of international business and tourism
Ternopil National Economic University*

DEMOGRAPHIC SECURITY RESEARCH: INSTITUTIONAL APPROACH

Постановка проблеми. Системна парадигма демографічної безпеки акцентує увагу на інституціоналізмі, який є одним з способів дослідження причин демографічної кризи в Україні. Інституціональний підхід характеризується альтернативністю та функціональністю щодо вироблення заходів демографічної політики і є дієвим інструментом для інтерпретації та прогнозування демографічного розвитку країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інституціоналізм є досить поширеною методологією в сучасному гуманітарному знанні і представлений низкою відомих в науці імен, таких як М. Вебер, Т. Веблен, О. Вільямсон, Т. Егертсон, Р. Коуз, Д. Норт, М. Туган-Барановський, Дж. Ходжсон, Й. Шумпетер, Пітері, Р. Родер, Г. Симон, Р. Ді Маджіо, Н. Флігстайна, К. Шепсле та інші.

Для розв'язання комплексної проблеми демографічної безпеки необхідно створити певну теоретичну й емпіричну базу для вивчення процесів її формування, оцінки та забезпечення. Розроблена база має бути об'єднана єдиною методологією, системою принципів і категорій, зокрема актуальним завданням є впровадження інституціональної методології в теорію демографічної безпеки України.

Постановка завдання. Метою даної статті є обґрунтування необхідності впровадження інституціонального підходу щодо теорії демографічної безпеки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Центральною категорією інституціоналізму є категорія «інститут», еволюція якого відбулася разом з розвитком інституціональної теорії. Так Т. Веблен [1; с. 200-202] вважав, що інститути - це особливі способи існування суспільства, звичний образ думки, керуючись якими живуть люди. В роботах Д. Нортона [2, с. 23] зазначається, що, будучи «правилами гри», інститути задають систему стимулів (позитивних і негативних), направляючи діяльність людей по певному руслу. Вони знижують невизначеність і роблять соціальне середовище